

LIITNIMISÕNADE OMANDAMINE EESTI, SOOME JA SAAMI KEELES: ÜHIST JA ERINEVAT

REILI ARGUS, JOHANNA JOHANSEN IJÄS, KLAUS LAALO

1. Sissejuhatus

Liitsõnade omandamine on lingvistika huviorbiiti tõusnud alles hiljaaegu ja kuigi indoeuroopa keelte andmestikul põhinevaid uuringuid võib liitsõnade omandamise kohta leida (Dressler jt 2010; Dabašinskiene 2010; Nicoladis 2006), on see soome-ugri keelte puhul veel peaaegu läbiuurimata valdkond. Leidub üksikuid katseid võrrelda küll mõnede mittesugulaskeelte andmeid (vt eesti ja vene keele kohta Argus, Kazakovskaya 2013), kuid sugulaskeeltes siiani liitsõnade omandamist võrreldud ei ole.

Liitsõnamoodustuse areng on protsess, mis võib olla ühelt poolt olemuslikult justkui sõnavara, teisalt aga rohkem sõnamoodustuse omandamine. Näiteks keeltes, kus liitsõnamoodustus on produktiivne, on täheldatud, et lapsed omandavad selle nagu morfoloogilise protsessi, st teevad järjestusvigu, kasutavad liitsõnamoodustust produktiivselt ning loovalt, kuid keeltes, kus liitsõnamoodustus nii produktiivne ei ole, sarnaneb selle omandamine pigem sõnavara omandamisega (vt nt Argus, Kazakovskaya 2013).

Võib oletada, et sugulaskeeltes, kus liitsõnamoodustus on olemuselt sarnane, toimub selle omandaminegi sarnaselt. Samas, kuigi siinse artikli keskmes olevate eesti, soome ja saami keele puhul on tegemist sugulaskeeltega ja sama areaali keeltega, on kolme keele liitsõnamoodustuses siiski väikesi erinevusi. Just need erinevused võimaldavad vaadelda sama allsüsteemi omandamise eripära. Nii on kolme vaadeldava keele puhul liitsõnamoodustuse peamised erinevused seotud sagedasimate moodustusmallidega, näiteks on soome ja saami keeles ainsuse nimetavalise esiosaga liitnimisõnad, mis on grammatiliselt motiveerimata ehk mille osiste vahel ei ole süntaktilist seost (vt Kerge 1990; Kasik 2013: 212), sagedasemad kui eesti keeles, kus üldkeeles on levinumad ainsuse genitiivis esiosaga liitnimisõnad. Samuti on kolme keele vahel erinevused liitsõna täiendosaga toimuvate häälikuliste muutuste ulatuses: saami keeles toimub sõnade liitmisel täiend- ehk esiosaga selgelt enam häälikulisi mugandusi kui eesti ja soome keeles.

Eesti liitnimisõnade omandamist seni kuigi põhjalikult uuritud ei ole. Eesti ja vene liitsõnade omandamise võrdluse on esitanud Reili Argus ja Victoria Kazakovskaya (2013) ning liitsõnamoodustuse arengut spetsiifilise kõnearengu häirega laste keeles on käsitletud Marika Padrik (2010). Soome liitnimisõnade omandamisest on senini uuritud peamiselt juhumoodustisi, sedagi põgusalt (Karjalainen 1992: 121; Lieko 1998: 558–559; Oksa 2003: 47–48; Silvennoinen 2014). Saami keele liitnimisõnade omandamine on siiani täiesti läbiuurimata valdkond. Samuti on üsna uurimata ja täielikult kirjeldata saami keele liitsõnade süsteem üldiselt. Nii ei ole muuhulgas ka liitsõna täiendosa kontraheerumise ning liitsõnaosiste semantiliste suhete kohta

saami keele puhul uurimisandmeid. Siinses artiklis esitatud saami liitsõnade üldised andmed põhinevad suures osas Klaus Peter Nickeli ja Pekka Sammallahti (2011) ning Konrad Nielsen (1979 [1926–1929]) grammatikates esitatul.

Siinse uurimuse eesmärk on võrrelda eesti, soome ja saami keele¹ liitnimisõnade omandamist laste keelelise arengu varasel perioodil. Artiklis kasutatud keelematerjali moodustab kuue lapse pikiuuringu spontaanse kõne andmestik, mis jääb laste vanusesse 1;3–3;1, lisaks on soome keele puhul kasutatud ka päevikumärkmetest saadud andmeid. Analüüsimise esimeste liitsõnade ilmumist, eri liitnismallide omandamist, liitsõnade iseseisvat moodustumist, liitsõnade tähenduse läbipaistvuse ning sisendkeele sageduste mõju.

Kolme sugulaskeele võrdlus annab teadmisi selle kohta, mis on neis keelis liitsõnamoodustuse omandamises sarnast ja ühist. Soome-ugri keele andmed võivad omakorda olla huvitavaks võrdlusmaterjaliks teiste keelte liitsõnamoodustuse uurimisel.

2. Liitsõna mõistest

Liitsõnad on köitnud paljude lingvistide tähelepanu, eelkõige seetõttu, et tegemist on keeleüksustega, mis on võimalik paigutada justkui kahele keeletasandile. On näiteks väidetud, et liitsõnad on „sellised morfoloogilised konstruktsioonid, mis on oma olemuselt kõige lähemal süntaktilistele konstruktsioonidele” (Scalise, Vogel 2010: 2). Hoolimata sellest, et liitsõnu on laialt uuritud, ei leidu siiani üht universaalset ja aktsepteeritud definitsiooni, mis ütleks täpselt, mis on liitsõna (vt Lieber, Štekauer 2009: 6; Scalise, Vogel 2010: 5). Liitsõna määramise kriteeriumidena on paljude hulgas välja pakutud kompleksust, süntaktilist terviklikkust, eripärast rõhumalli, siduvate elementide olemasolu, kokkukirjutust jne. Pea iga kriteeriumi puhul on aga keeli, kus mõni neist liitsõnu määrata ei aita, ning võimalikke eristusvajadusi, mida üks või teine kriteerium ei rahulda.

Nii ollakse üldiselt küll nõus, et liitsõnad on kompleksed struktuurid, kuid kompleksuse kriteerium ei erista liitsõnu näiteks tuletistest, mis on samuti kompleksed struktuurid. On järeldatud, et kokkukirjutus ei määra, kas tegemist on liitsõna või fraasiga (vt Szymanek 1998: 41), sest suuline kõne on primaarne ja kirjalik pelgalt vahend või süsteem selle kirjapanekuks ning suulises kõnes on kindlasti mingi põhjus või tingimus, miks kirjapanija kaks sõna kas kokku või lahku kirjutab. Teisisõnu: kokkukirjutus ei saa olla liitsõna määramise kriteerium, sest see ainult peegeldab sekundaarsel tasandil seda, mis toimub primaarsel tasandil ehk suulises keeles (Lieber, Štekauer 2009: 9).

Rõhumalli on peetud liitsõnade puhul olulisemaks kriteeriumiks. Nii on nimisõnafraasi ja liitsõna eristamiseks kasutatud kriteeriumi, mille järgi fraasis kannab pearõhku parempoolne, liitsõnas aga vasakpoolne sõna (Giegrich 2009: 178; Lieber, Štekauer 2009: 9). Nii on eesti näidete puhul näiteks fraasis *koera toit* pearõhk sõnal *toit*, liitsõna *koera+toit* pearõhk aga vasakpoolsel osisel *koera*. Rõhumalli põhjaks peetakse aga semantilisi tegureid. Nii näiteks on liitsõna tähendus mitte lihtsalt kahe kõnealuse lekseemi kombineeritud

¹ Saami keele all mõeldakse siinses artiklis põhjasaami keelt, mida räägib 75 % (ehk 17 000 inimest) saami keele kõnelejaist (Sammallahti 1998: 1).

tähendus, vaid midagi enam. Sergio Scalise ja Irene Vogel (2010: 6) esitavad liitsõna definitsioonina järgmise valemi:

$$[X_r Y]_z,$$

kus X ja Y on leksikaalsed kategooriad, r nendevaheline grammatiline seos (võib olla ka peidetud) ning z uus leksikaalne kategooria.

Lisaks on semantiliste tingimuste puhul väidetud, et liitsõna tähendus on põhimõtteliselt selle põhiosa tähendus, mida on esiosaga mingil viisil kitsendatud (nt eesti *seenesupp*) ning et esiosa on enamasti võimalik vastandada teiste sarnastega, nt *seenesupp* (aga mitte näiteks *kalasupp*) jne. Samas ei kehti eelmainitud tingimused mitte kõikide liitsõnade, vaid ainult ülesehituselt subordinatiivsete kohta.

Kuigi need kriteeriumid aitavad liitsõna olemuse määramisele kaasa, ei suuda nad ometi kõikide keelte liitsõnu täiesti ammendavalt määratleda. Rochelle Lieberi ja Pavol Štekaueri (2009: 11) järgi on oluline ka süntaktiline kriteerium, mille järgi eristab liitsõna fraasist viimase terviklikkus. Terviklikkuse all mõeldakse seda, et liitsõna osiste vahele ei ole võimalik lisada muid elemente. Näiteks on võimalik *soolane seenesupp*, aga mitte *seene soolane supp*.

Nii ongi eri autorid jäänud eri kriteeriumide juurde ning on käsitlusi, kus liitsõnade ja nimisõnafraaside vahele üldse mingit piiri ei tõmmata, ja neid, kus peetakse liitsõnadeks kõiki kahe nimisõna kollokatsioone (Lieber, Štekauer 2009: 14). Siiski võib väita, et paljude eri definitsioonide puhul on liitsõna määramise aluseks enamasti kolm põhilist kriteeriumi: 1) liitsõna koosneb kahest tähenduslikust üksusest ehk lekseemist, kusjuures mõlemad võivad omakorda koosneda mitmest lekseemist, 2) need üksused funktsioneerivad koos uue lekseemina, 3) uuel lekseemil on vastava fraasiga võrreldes fonoloogilised erijooned (vt Scalise, Vogel 2010: 5).

Siinses uuringus on üldjoontes lähtutud traditsioonilisest määratlusest, mille järgi on liitsõna kahe või mõnikord rohkema tüve ühend, mis on osistega võrreldes uus sisuline ja vormiline tervik (EKG I: 411). Seega peetakse liitsõnaks sellist lekseemi, mis koosneb vähemalt kahest leksikaalsest üksusest. Teisisõnu: lähtutud on nn ehituslikust kriteeriumist, arvestades liitsõnade hulka sellisedki ühendid, mis koosnevad peale kahe leksikaalse üksuse ka mõnest grammatilisest üksusest, nt tuletusliitest (võtmata sealjuures seisukohata, milline moodustusprotsess on olnud ajaliselt esimene, milline viimane).

Kuna nii siinse kui ka kõikide seniste liitsõnade omandamise uuringute materjali puhul on tegemist suulise kõnega, on esimese liitsõnaks määramise otsuse teinud juba keelematerjali transkribeerija. Kuuldeortograafiast lähtuvalt on ühe pearõhuga ühendid kirjutatud transkriptsioonis kokku ja üldjuhul siinse materjali hulka arvatud kui liitsõnad. Materjalist on välja jäänud sellised nimisõnaühendid, mis võiksid olla küll ka liitsõnad, kuid mida laps mingil põhjusel ühe pearõhuga hääldanud ei olnud (nt Andreas 1;11 *pisi linnu(d)*). Liitsõnu on eristatud nimisõnafraasidest teiste sarnaste uuringute (Dressler jt 2010) ning 17 keelt hõlmava rahvusvahelise projekti „Cross-Linguistic Project of Pre- and Protomorphology” (<http://www.oeaw.ac.at/ling/preproto.html>) liitsõnade töörühma analüüsipõhimõtete eeskujul kõige enam sõnarõhule, seejärel kontekstile ja süntaktilisele terviklikkusele toetudes (näiteks on lapse kasutatud ühend *kassiraamat* loetud liitsõnaks kahe kriteeriumi, nii sõnarõhu kui ka tähenduse poolest: sõna on hääldatud ühe pearõhuga ning ei ole

käsitletav fraasina, sest laps ei mõtle mitte raamatut, mis on kassi oma, vaid raamatut sarjast, kus kõik tegelased on kassid). Kõikidest vähemalt kaht lekseemi sisaldavatest üksustest on analüüsimiseks võetud need tähenduslikud üksused, mis on kasutusel nimisõnana (nii on jäänud analüüsist välja sellised kokkuhääldatud ja -kirjutatud ühendid nagu *kesse* 'kes see (on)' või *eissaa* 'ei saa'). Ka materjali transkribeerimisel ja analüüsimisel on lähtutud projekti „Cross-Linguistic Project of Pre- and Protomorphology” liitsõnade tööruhma analüüsipõhimõtetest.

3. Andmestik

Analüüsimaterjalina on siinses uurimuses iga keele puhul kasutatud peamiselt spontaanse kõne lindistusi, soome keele materjalist moodustavad osa ka päevikumärkmete andmed. Kokku on analüüsitud keelematerjali kuult lapselt: kolmelt eesti, kahelt soome ja ühelt saami keelt omandavalt lapselt. Tabelid 1–3 annavad ülevaate kasutatud keelematerjalist lindistuste kaupa. Tabelites on esitatud iga dialoogi puhul seal leidunud liitnimisõnade lekseemide ja esinemisjuhtude arv.

Tabel 1.

Keelematerjali üldine hulk, liitnimisõnade esinemine lekseemides ja esinemisjuhtudes e e s t i keeles

Lapse vanus	Hendrik			Andreas			Martina		
	Lindistuse kestus minutites	Liitnimisõna lekseeme/esinemisi ühe lapse kõnes	Liitnimisõna lekseeme/esinemisi ühe vanema kõnes	Lindistuse kestus minutites	Liitnimisõna lekseeme/esinemisi ühe lapse kõnes	Liitnimisõna lekseeme/esinemisi ühe vanema kõnes	Lindistuse kestus minutites	Liitnimisõna lekseeme/esinemisi ühe lapse kõnes	Liitnimisõna lekseeme/esinemisi ühe vanema kõnes
1;3	–	–	–	–	–	–	60	–	7/11
1;5	–	–	–	–	–	–	60	15/26	27/61
1;6	–	–	–	–	–	–	60	8/19	15/41
1;7	–	–	–	45	–	17/36	–	–	–
1;8	6	–	2/4	45	–	29/67	–	–	–
1;9	5	–	3/3	45	4/4	19/25	60	19/32	24/54
1;10	14	1/2	7/9	45	16/26	39/85	60	24/49	31/42
1;11	18	3/6	11/12	60	15/20	7/9	60	15/20	29/49
2;0	16	5/11	16/32	60	11/20	28/33	–	–	–
2;1	21	3/4	20/24	45	8/18	25/38	60	21/45	46/86
2;2	23	7/11	20/31	–	–	–	–	–	–
2;3	14	2/2	11/17	45	15/21	14/21	60	27/50	35/50
2;4	25	5/10	18/35	45	5/9	9/14	–	–	–
2;5	41	13/24	19/33	45	28/45	10/18	–	–	–
2;6	–	–	–	60	25/48	32/40	–	–	–
2;7	–	–	–	60	21/41	23/28	–	–	–
2;8	–	–	–	60	19/47	27/38	–	–	–
3;0	–	–	–	60	37/69	28/37	–	–	–
3;1	–	–	–	60	40/94	46/63	–	–	–
Kokku	3,05 tundi			13 tundi			8 tundi		

Eesti keele materjalist on näha, et kui kahe lapse, Hendriku ja Andrease esimestes lindistustes esineb ainult mõni liitnimisõnalekseem, siis kolmas laps, Martina alustab kohe 15 eri liitnimisõnalekseemi kasutamisega. Nagu tabelist näha, võib liitnimisõnade hulk sõltuda küllalt palju ka lindistussituatsioonist ja olla eri lindistustes üsna erinev.

Esimestes lindistustes kasutavad soome lapsed (tabel 2) ainult üksikuid liitnimisõnu või ei kasuta neid üldse. Liitnimisõnade hulk laste kõnes kasvab aga kiiresti eriti just Mari keelematerjalis. Tuleb muidugi meeles pidada, et Tomi lindistused on lühemad ja väiksem liitnimisõnade hulk võib olla tingitud ka sellest. Liitnimisõnade hulk ei kasva aga ühtlaselt ja sõltub ilmselt suuresti lindistussituatsioonist, sest mõnes lindistuses on liitnimisõnu kolm korda vähem kui mõnes teises. Soome keele materjalis esineb apellatiivide kõrval ka liitmise teel moodustatud pärisnimesid, nt *Uppo+nalle*, *Ihaa+aasi*, *Anna+vauva*, *Läpsy+ankka* ning selliseid individualiseerivaid või spetsifitseerivaid liitõnu, mille ühe osa moodustab pärisnimi, nagu *Histamiini+kirja* 'raamat, kus on juttu Histamiinist', *muumi+tyyny* 'padi, millel on muumi pilt', *Aino+satu* 'muinasjutt Ainos' jne.

Tabel 2.

Keelematerjali üldine hulk, liitnimisõnade esinemine lekseemides ja esinemisjuhtudes s o o m e keeles

Lapse vanus	Mari			Tomi		
	Lindistuse kestus minutites	Liitnimisõna lekseeme/esinemisi lapse kõnes	Liitnimisõna lekseeme/esinemisi vanema kõnes	Lindistuse kestus minutites	Liitnimisõna lekseeme/esinemisi lapse kõnes	Liitnimisõna lekseeme/esinemisi vanema kõnes
1;6	–	–	–	30	–	7/11
1;7	90	2/3	19/20	30	–	11/21
1;8	90	9/12	23/32	30	1/2	31/70
1;9	60	9/11	23/35	30	3/4	21/33
1;10	30	2/4	3/3	30	4/10	27/41
1;11	60	9/16	27/38	30	5/9	12/20
2;0	–	–	18/30	10	2/3	5/9
2;1	60	16/28	11/14	30	2/32	32/49
2;2	30	9/18	18/30	30	15/23	41/53
2;3	30	17/22	29/44	30	9/42	21/47
2;4	30	8/9	29/36	30	10/34	8/8
2;5	30	4/7	17/25	30	8/12	35/53
2;6	30	13/20	26/43	30	10/29	25/39
2;7	–	–	–	30	13/29	10/14
Kokku	9 t			6 t 40 min		

S a a m i keelt omandava lapse puhul (tabel 3) on tegemist Norras saami-soome kakskeelses perekonnas kasvava lapsega, kellel on saami keel dominantne keel nii kodus kui ka väljaspool kodu. Siinses artiklis kasutatud saami keele omandamise pikiuuringu andmed on ainukesed olemasolevad transkribeeritud saami keele pikiuuringuandmed üldse.

**Keelematerjali üldine hulk, liitnimisõnade esinemine lekseemides
ja esinemisjuhtudes s a a m i keeles**

Eliinnä			
Lapse vanus	Lindistuse kestus minutites	Liitnimisõna lekseeme/ esinemisjuhte lapse kõnes	Liitnimisõna lekseeme/ esinemisjuhte vanema kõnes
1;8	30	–	4/5
1;9	56	2/3	6/11
1;10	48	1/14	6/24
1;11	36	3/12	9/27
2;0	57	6/11	12/22
2;1	57	7/17	16/33
2;2	25	2/2	4/9
2;3	62	4/7	8/17
2;4	62	6/12	4/8
2;5	62	9/11	11/27
2;6	62	13/22	20/31
2;7	62	9/28	13/71
2;8	62	22/35	31/57
2;9	31	7/7	10/22
2;10	62	21/28	23/46
2;11	93	32/57	35/85
Kokku	14,45 tundi		

Saami keelt kõneleva lapse keelematerjal on lindistuste algperioodil ainult mõni üksik liitnimisõna. Pärast kaheaastaseks saamist liitnimisõnade hulk mõnevõrra suureneb, kahe ja poole aastaseks saamise järel tekib aga lapse keelde liitnimisõnu kiiremini juurde. Samas on sarnaselt eesti ja soome keele materjaliga ka saami lindistustes mõnikord liitnimisõnu rohkem ja mõnikord vähem ning nende kasutamine sõltub ilmselt suuresti lindistussituatsioonist.

4. Liitnimisõnamoodustus eesti, soome ja saami keeles

Liitmine on kolmes vaadeldavas keeles ühtviisi produktiivne sõnamoodustusviis. Nii on eesti keeles Krista Kerge sõnul kõige produktiivsem sõnamoodustusviis just liitmine (Kerge, ilmumas). Kuigi eesti keeles saab moodustada ka näiteks liitverbe ja -adverbe, on liitmine kõige produktiivsem nimisõnade ja omadussõnade moodustuses. Liitnimisõnad on sagedased nii terminoloogias kui üldkeeles, neid kasutatakse sageli ka lapsele suunatud kõnes. Ka soome keeles on liitsõnamoodustus produktiivne, kusjuures kõige produktiivsem on see samuti nimisõnade moodustamisel. Uusi liitsõnu moodustatakse pidevalt ning neid on nii rohkesti, et näiteks „Nykysuomen sanakirja” (NSS) materjali hulgast on harvaesinevad liitsõnad ja juh moodustised välja jäetud. Saami keeleski on kaks morfoloogilist viisi uute sõnade saamiseks – tuletamine ja liitmine – ning mõlemad viisid on sarnaselt eesti ja soome keelega produktiivsed. Kuigi ka omadussõnad võivad olla saadud liitmise teel, on suurem osa liitsõnadest siiski nimisõnad. Harva esineb saami keeles liitverbe, -pronoome neid, -adverbe ning liitsidesõnu. Lisaks neile on saami keeles liitnumeraale, mis moodustavad omaette eripärase liitsõnade tüübi (vt Nielsen 1979 [1926–1929]: 286–299; Nickel, Sammallahti 2011: 662–671).

4.1. Liitsõnade tähendusstruktuur

Liitsõnade tähendus põhineb tavaliselt nende moodustusosade tähendusel, tähenduse moodustavad liitsõna esi- ja põhiosa koos. Liitsõna põhiosa määrab liitsõna kui lekseemi süntaktilised ja morfoloogilised omadused (Kasik 2013: 201). Liitsõnade tähendusstruktuurist lähtuvalt on liitsõnad jagatud järgnevas käsitluses aga endo- ja eksotsentrilisteks liitnimisõnadeks: endotsentriliste liitnimisõnade puhul modifitseerib või kitsendab esiosa põhiosa leksikaalset tähendust, nt *seenesupp* on kindlat liiki supp; eksotsentriliste liitsõnade tähendus ei ole läbipaistev ning moodustub mõlemast osast kokku ja on ülekandeline, näiteks *tuulepea*, mille puhul ei ole tegemist ei tuule ega peaga, vaid järelemõtlematu inimesega.²

Enamikus on eesti, soome ja saami liitsõnad tähendusstruktuurilt endotsentrilised, nt *seene+supp*, kus põhiosa on *supp* ja esiosa *seene* ning viimane modifitseerib põhiosa tähendust. Liitnimisõnades järgneb põhiosa kõigis keeltes tavaliselt esiosale. Vastupidine on järjestus üksikutes eesti liitnimisõnades, enamasti on sellisel juhul tegemist just lapsele suunatud kõnes sagedasti esinevate liitsõnadega, nagu *arsti+onu*, *kasvataja+tädi*.

Vormilt rinnastatud liitnimisõnu leidub kõikides vaadeldavates keeltes harva ja enamasti on tegemist kas ametinimetustega (nt eesti *sekretär-asjaajaja*), koha- või isikunime (nt Anna-Liisa) või siis näiteks mõne (ajaloolise) riiginimega (nt saami *Dánmárku-Norga* 'Taani-Norra'). Tähendusstruktuurilt leidub endotsentriliste liitnimisõnade kõrval harvem ka eksotsentrilisi, need on enamasti kasutusel olendite või taimede nimetustena (nt saami *rukse+raddi* 'punane.ATR+rind=punarind').

4.2. Liitnimisõnade ehitus

Liitnimisõna esiosa võib nii eesti, soome kui ka saami keeles kuuluda mitmesse sõnaliiki. Tabel 4 annab ülevaate sellest, mis sõnaliiki kuulub eesti, soome ja saami keele liitnimisõnade esiosa. Moodustusmallid on järjestatud nii, et kõige esimesena ehk ülemisel real on esitatud kõige produktiivsem ja sagedasem mall. Moodustusmalli produktiivsusest on tuletamise eeskujul (vt Kasik 2013: 43) mõistetud seda, kui liitsõnamoodustus selle malli järgi on reeglipärane ja hõlmab kogu vormi ja tähenduse poolest sobilike alussõnade klassi.

Tabelist 4 nähtub, et kõigis kolmes keeles on kõige produktiivsem ja levinum liitnimisõnade moodustusmall selline, kus esiosaks on nimisõna, samuti on sagedased mallid, kus esiosaks on kas adjektiiv või verb, ülejäänud mallid nii produktiivsed ei ole.

Liitnimisõnade moodustusosade vormist lähtuvalt võib vaadeldavate keelte puhul samuti välja tuua sarnasused. Tabel 5 annab ülevaate sellest, mis vormis on liitnimisõnade nimisõnaline esiosa. Moodustusmallid on järjestatud nii, et kõige ülemisel real on esitatud kõige produktiivsem mall. Kui eesti keeles on kõige sagedasemaks malliks ainsuse genitiivis esiosa, siis soome ja saami keeles on sagedasimad ainsuse nominatiivis esiosaga liitnimisõnad. Et saami keeles on tunduvalt vähem käandeid kui eesti või soome keeles, on saami keele liitnimismallide hulk võrreldes teise kahe keelega ka mõnevõrra väiksem.

² Siin kasutatud jaotus on mõnevõrra lihtsustatud variant Sergio Scalise ja Antonietta Bisetto (2005: 326) esitatust.

Liitnimisõnade esiosa sõnaliigiline kuuluvus

eesti keel	soome keel	saami keel
nimisõna <i>riisi+puder</i>	nimisõna , nt <i>ruoka+pöytä</i> 'söögilaud', ja deverbaalid, nt <i>hiht-o+kilpailu</i> 'suusata+võistlus=suusavõistlus'	nimisõna , nt <i>mearra+loddi</i> 'merelind', ja deverbaalid, nt <i>čuoiga-n+gilvu</i> 'suusata+võistlus=suusavõistlus'
verb <i>istu-ma+jäämine</i>	adjektiiv <i>pikku+lapsi</i> 'väikelaps'	adjektiiv <i>boares+bárdni</i> 'vanapoiss'
adjektiiv <i>noor+tööline</i>	verb <i>olemassa+olo</i> 'olemasolu'	adverb <i>dáppe+olmmoš</i> 'siin+inimene=kohalik'
partikkel <i>all+kiri</i>	numeraal <i>nolla+tutkimus</i> 'null+uurimus=mõttetu uurimus' <i>viisi+ottelu</i> 'viie+võistlus'	numeraal <i>čuohte+jahki</i> 'sada+aasta=sajand'
numeraal <i>kahe+kõne</i>	adverb <i>poikki+katu</i> 'risttänav'	pronoomen <i>ieš+dovdu</i> 'ise+tunne'
pronoomen <i>enese+abi</i>	partikkel <i>laimin+lyönti</i> 'unarusse jätmine'	verbitüvi <i>bora+guolli</i> 'hammusta+kala=röövkalat'
	pronoomen <i>itse+valtias</i> 'ise+valitseja'	

Nii eesti, soome kui ka saami keeles saab esiosa olla vormiliselt:

1) **lihttüvi**: eesti *seene+supp*, soome *sieni+keitto* 'seenesupp', saami *jávre+guolli* 'järve+kala';

2) **tuletatud tüvi**: eesti *kauba-ndus+töötaja*, soome *oppi-las+valinta* 'õpilaste valimine', saami *oađde-n+latnja* 'magamistuba';

3) **lühenenud sõna** või **konsonanttüvi**: eesti *lamamis+tool* (*lama+mise+tool*), soome *hevos+urheilu* 'hobusport', *ihmis+kunta* 'inim+kond', saami *riegádanbeai+gáhkku* (*riegádan+beai(v)+gáhkku*) 'sünnipäevakook';

4) **liitsõna**: eesti *kohupiima+kook*, soome *syntymäpäivä+lahja* 'sünni+päeva+kink', saami *sámegiell+girji* 'saami+keel+raamat=saaimeelne raamat';

5) **fraas**: eesti *kahe+inimese+voodi*, soome *lipun+myynti+piste* 'pileti+müügi+koht', saami *guovtte+olbmo+latnja* 'kahe+inimese+tuba'.

Kõige produktiivsem liitnimisõna moodustusmall on kõigis kolmes sugulaskeeles siiski selline, kus liitnimisõna esiosaks on lihttüvi.

Liitnimisõnade esiosa vorm

eesti keel	soome keel	saami keel
ainsuse genitiiv <i>seene+salat</i>	ainsuse nominatiiv <i>silmä+kulma</i> 'kulm'	ainsuse nominatiiv <i>jávre+guolli</i> 'järvekala'
ainsuse nominatiiv <i>lumi+kelluke</i>	ainsuse genitiiv <i>silmän+räpäys</i> 'silm+pilgutus=silmapilk'	ainsuse genitiiv <i>meara+čáhci</i> 'merevesi'
mitmuse genitiiv <i>laste+arst</i>	mitmuse genitiiv <i>lasten+huone</i> 'lastetuba'	mitmuse genitiiv <i>mánáid+girji</i> 'lasteraamat'
ainsuse adessiiv <i>kalal+käik</i>	ainsuse ja mitmuse inessiiv <i>olemassa+olo</i> 'olemasolu' <i>unissa+kävely</i> 'uneskõndimine'	ainsuse lokatiiv <i>eahkedis+veaigi</i> 'õhtuhämarus'
ainsuse illatiiv <i>kooli+minek</i>	ainsuse ja mitmuse illatiiv <i>kotiin+paluu</i> 'kojutulek' <i>pöytiin+tarjoilu</i> 'laudadesse+ teenindamine=lauas teenindamine'	essiiv ³ <i>bassin+dahkki</i> 'pühaks+tegija=pühitseja'
ainsuse inessiiv <i>poes+käik</i>	ainsuse ja mitmuse adessiiv <i>silmällä+pito</i> 'silmaspidamine' <i>koroillaan+eläjä</i> 'protsentidel+elaja=rantjee'	
ainsuse allatiiv <i>tööle+minek</i>	ainsuse ja mitmuse allatiiv <i>tüille+pano</i> 'kontole+panek=sissemakse' <i>vesille+lasku</i> 'vetele+laskmine=vettelaskmine'	
ainsuse translatiiv <i>liikmeks+värbamine</i>	ablatiiv <i>maalta+muutto</i> 'maalt linna kolimine'	
	elatiiv <i>maasta+muutto</i> 'välismaale kolimine'	
	essiiv <i>puhtaana+pito</i> 'puhtana+pidamine=korrashoid'	
	translatiiv <i>papiksi+vihkiminen</i> 'vaimulikuku pühitsemine'	
	instruktiiv <i>käsin+kylvö</i> 'käsitsikülv'	

³ Ainsuse ja mitmuse essiiv on saami keeles samakujulised.

4.3. Kolme keele liitnimisõnamoodustuse ühised ja erinevad jooned

Kuigi kolme keele liitnimisõnade sagedased moodustusmallid paistavad olema samad, on erisuseks see, et erinevalt saami ja soome keelest on eesti keeles kõige sagedasem liitnimisõna esiosa vorm ainsuse genitiiv, mitte nominatiiv nagu saami ja soome keeles.

Kõikides vaadeldavates keeltes võib liitnimisõna esiosa olla ka mõnes teises käändevormis kui genitiiv või nominatiiv, kuid selliseid liitnimisõnu esineb tunduvalt harvem. Elemente, mille roll oleks esi- ja põhiosa vormiline ühendamine ja millel endal tähendusväärtust ei ole, esineb küll eesti keeles, nt *töötaja-s+pere*, ja ka soome keeles, nt *herra+s+kartano* 'mõis', *mestari+s+mies* 'meister+mees', kuid siiski harva. Saami keeles nn ühendava elemendiga liitnimisõnu ei esine. Samas on saami keeles liitnimisõna esiosa võrreldes algvormiga enamasti lühenenud, sageli on teise silbi vokaal lühenenud või hoopis kadunud, samamoodi võib liitmisel kaduda täiendsõna terve teine silp. Seega on kolme keele liitnimisõnade puhul kõige suuremaks erinevuseks see, et saami keeles toimub liitmisel esiosas kõige enam häälikulisi muutusi.

5. Liitsõnade omandamine

Ruth Bermanni (2009) järgi on liitsõnade omandamisel kõige olulisem roll liitsõnade morfofunktsionaalsetel ja semantiliselt läbipaistvusel, produktiivsusel ning sisendkeele sagedustel, just neist teguritest sõltub, millal ja mis järjekorras liitsõnad lapse keelde ilmuvad. Nii on näiteks keeltes, kus liitsõnamoodustus ei ole produktiivne, registreeritud esimesed liitsõnad alles vanuses 3;0 (Nicolas 2006: 122). Samas, produktiivse liitsõnamoodustusega saksa keeles ilmuvad esimesed liitsõnad juba protomorfoloogilise perioodi alguses, vanuses 1;8 (Dressler jt 2010: 327).

5.1. Lapsele suunatud kõne liitsõnade hulk ja moodustusmallide sageduse mõju lapse liitsõnade omandamisele

Keeleelementide, nii lekseemide kui ka muutevormide esinemissagedust lapsele suunatud kõnes on paljude uuringute järgi peetud kõige suuremaks lapse keeleomandamise mõjutajaks. Nii nagu omandatakse varem sisendkeeles sagedased lekseemid, nii omandatakse varem ka vastavad morfoloogilised moodustusmallid (vt nt Argus 2008).

Kui vaadelda e e s t i liitnimisõnade sagedust samades dialoogides lastega kõnelevate vanemate kõnes, võib näha, et liitnimisõnu leidub laste ja vanemate kõnes üldiselt üsna ühepalju. Tavaliselt esineb vanema kõnes igas lindi- distuses paar liitnimisõna kasutusjuhtu enam kui lapse kõnes (vt tabelit 1). Andree kõne hilisemates lindistustes (alates vanusest 2;6) aga kasutab laps isegi rohkem liitnimisõnu kui temaga kõnelev vanem. Kui vaadata sama näitajat lekseemides, on näha, et enamikus lindistustes on vanema kõnes umbes 10–20 % rohkem eri liitnimisõnu kui lapse kõnes. Kokku võib näiteks vanema kõnes olla kolmandiku jagu enam liitnimisõnalekseeme kui lapse kõnes (Martina keelematerjalil vanemal 185 eri liitnimisõnalekseemi, lapsel 114).

Kõige sagedasemad olid vanema kõnes liitnimisõnad, mille esiosaks oli ainsuse genitiivis nimisõna, muud tüüpi esiosaga liitnimisõnu leidis vanema kõnes harva, enamasti mitte sagedamini kui kord-kaks lindistuse jooksul.

Lapse ja vanema liitsõnakasutuse suurim erinevus on see, et vanema kõnes esineb ka mõni mitte nii sage moodustusmall, nt adverbilise esiosaga liitnimisõna (*välja+tõmbamise* lapse vanuses 1;5). Seega võib eesti materjalist näha, et vanema kõnes sagedasima moodustusmalli omandab laps esimesena ning harva esinevad mallid ei pruugi lapse kõnesse kuigi varakult ilmuda.

Soome keeles kasutavad vanemad eriti just esimestes lindistustes selgelt enam liitsõnu kui lapsed, aga hiljem see erinevus enam nii suur ei ole. Lapsele suunatud kõnes esineb kõige rohkem nominatiivikujulise esiosaga liitnimisõnu ning see oli ka mall, mida lapsed esimesena kasutama hakkasid. Uute liitnimisõnade moodustamise jaoks pakub lapsele suunatud keelekasutus malle nii, et nimetatakse näiteks puslesid või raamatuid nende teemade järgi (*leijona+kirja* 'lõviraamat', *Uppo-nalle+kirja* 'Uppo-karu raamat', *peikko+kirja* 'trolliraamat', *Histamiini+kirja* 'raamat Histamiinist', *vattu+mato+kirja* 'vaarikaussiraamat') ning nii tekib ka lapse keelde rohkesti uusi liitsõnu. Soome andmestikust ilmnebki, et alguses kasutavad lapsed samu liitnimisõnu kui täiskasvanud, kuid üsna varsti hakkavad lapsed nende mallide põhjal moodustama uusi liitnimisõnu, nt lindistustes esineb esiosaga *leikki-* 'mängu-' algulisi ning selliseid, mille põhiosa on *-kirja* 'raamat' või *-palapeli* 'pusle'. Hiljem suudavad lapsed moodustada ka teiste mallide järgi liitsõnu, kuid neid on lindistustes siiski vähe (päevikumärkmetes küll pisut rohkem).

Saami keeles oli lapsega kõneleva täiskasvanu keelematerjalis kokku 139 eri liitnimisõna lekseemi, seda on pea kolmandik enam kui lapse keelematerjalis. Samuti on näha, et vanem kasutab liitnimisõnades enamikku esiosaks olevaid sõnu enne, kui laps kaheaastaseks saab, enamik liitsõnade esiosi on registreeritud täiskasvanu keelekasutusest varem kui lapse omast. Täiskasvanu keelematerjalis leidub ainsuse nominatiivi ning mitmuse genitiivi kujulisi liitsõnade esiosi enne, kui esimesed liitsõnad lapse kõnesse ilmuvad (lapse vanuses 1;8). Adjektiivse täiendosaga liitsõna esineb vanema kõnes esimest korda lapse vanuses 1;11, esimene selge genitiivse täiendosaga liitsõna lapse vanuses 2;0 ning pärisnimesid, mille täiendosa on läbipaistmatu, kasutab lapsega kõnelev vanem alates lapse vanusest 2;1. Esimene liitsõna, kus esiosaks on adverb, ilmub vanema kõnesse siis, kui laps on kahe aasta ja viie kuu vanune.

Lapse ja vanema liitsõnakasutuse puhul on sarnane see, et kõige tavalisem esiosa vorm, ainsuse nominatiiv, on sage vanema keeles ja ilmub lapse keelde kõige varem. Ainsuse genitiivis esiosaga liitnimisõna võib leida nii lapse kui ka täiskasvanu kõnest samal ajal, lapse vanuses 2;0. Ka adverbilise esiosaga liitnimisõna on registreeritud nii lapse kui ka täiskasvanu kõnest samas lindistuses, vanuses 2;5. Ainuke märgatav erinevus lapse ja täiskasvanu liitsõnakasutuses puudutab mitmuse genitiivi, mis leidub täiskasvanu kõnes juba lapse vanuses 1;8, kuid lapse kõnes alles vanuses 2;9.

Lapse ja vanema liitnimisõnad jaotuvad moodustusmallide järgi pea ühtmoodi. Suurema osa liitnimisõnade esiosaks on nimisõnad, mis on ainsuse nominatiivi- või genitiivivormis. Kõige sagedamini on esiosa selgelt nominatiivivormis, kuid paljude liitsõnade esiosa on selline, mida võib tõlgendada nii nominatiivi- kui ka genitiivivormina. Teistes käändevormides esiosi leidub nii lapse kui ka lapsega kõneleva täiskasvanu keeles palju vähem.

5.2. Esimeste liitsõnade ilmumine

Eesti keeles ilmuvad esimesed liitsõnad laste keeleteaduses varakult: Martina kõnest on esimesed liitnimisõnad registreeritud juba vanuses 1;5, protomorfoloogilise perioodi (morfoloogia aktiivse arengu) alguses: *tomati+tükk*, *pilli+kast* ja *beebi+goolis* 'beebikoolis'. Teiste vaatlusaluste laste keeleteaduses tekkisid esimesed liitsõnad aga pisut hiljem: *lume+pall* ja *notsu+sig* esinevad Andrease lindistuses, mis on tehtud vanuses 1;9, ning esimene liitsõna (*kaka+nunnu*) esineb Hendriku kõnes vanuses 1;10. Kui Andreas hakkab liitsõnu kasutama nagu Martinagi protomorfoloogilise perioodi alguses, siis Hendriku kõnesse ilmuvad liitsõnad kolm kuud enne protomorfoloogilist perioodi. Poiste keeleteaduses on esialgu vähe liitsõnu ning nende hulk suureneb tasapisi, Martina kõnest võib vanuses 1;5 leida juba 15 liitsõnalekseemi kokku 27 esinemiskorral (vt tabelit 1).

Soome lastest Mari kasutas juba vanuses 1;7 tehtud lindistuses kaht liitsõna ja vanuses 1;8 isegi üheksat liitsõna. Tomi esimene liitsõna ilmus lindistuses 1;8 ja järgmisel kuul tehtud lindistuses kasutas ta juba kolme liitsõna. Samuti leidub päevikumaterjalis Tomi esimene liitsõna vanuses 1;8 (*tutti+pullo* 'lutipudel') ning järgmine vanuses 1;9 (*pöö+leikki* 'peituse moodi mäng'). Seega ilmuvad liitsõnad soome lapse keeleteaduses kohe protomorfoloogilise perioodi alguses.

Mari esimesed lindistatud liitsõnad olid vanuses 1;8 *jää+kaappi* 'külmik', *jää+karhu* 'jääkaru', *kahvi+kuppi* 'kohvitass', *leijona+kirja* 'lõviraamat', *mato+kirja* 'ussiraamat, st raamat, milles on juttu ussides', *Uppo-nalle* 'Uppokaru'; vanuses 1;9 *kulta+kala* 'kuldkala', *lento+kone* 'lennuk', *liuku+mäki* 'liumägi', *vispi+puuro* 'roosamanna' ja vanuses 1;10 *muumi+tyyny* 'padi, millel on muumi pilt', *syöttö+tuoli* 'söötmistool'. Tomi lindistustes esines selliseid liitsõnu nagu *virta+hepo* 'jõehobu' (1;8), *taka+pyörä* 'tagaratas' (1;9), *lento+kone* 'lennuk', *polku+pyörä* 'jalgratas' *pyykki+teline* 'kuivatustas', *taksi+auto* 'taksi' ja *lyijy+kynä* 'viltpliats' (1;10).

Saami keeles ilmuvad esimesed liitnimisõnad lapse keeleteaduses pre- ja protomorfoloogilise perioodi vahel ehk vormide tervikuna memoreerimiselt aktiivse vormimoodustuse omandamise algusele siirdumisel, vanuses 1;9. Esimesteks liitnimisõnadeks olid *damme+gas* (lapsele suunatud kõnes *čalbme+glásat* 'silma+klaasid=prillid') ning *gáfe+gohppa* 'kohvi+tass'. Esimese liitnimisõna esiosa on lapsele suunatud kõnes küll nominatiivis, kuid fonoloogilistel põhjustel sarnaneb lapse kõnes see pigem genitiivivormiga (nominatiivivorm oleks *čalbme-* ning genitiiv *čalmme-*). Teise liitnimisõna, *gáfe+gohppa* täiendosa võib samuti interpreteerida nii nominatiivi kui ka genitiivina.

5.3. Produktiivsete ja sagedaste mallide omandamine ning liitnimisõnade produktiivne moodustamine

Liitsõnade produktiivse kasutuse alguseks saab Wolfgang U. Dressleri jt (2010: 327) sõnul lugeda vanust, mil lapse kõnes esinevad kasutatud liitsõna osised ka eraldi. See näitab, et lapsed on kuulnud küllalt palju ja piisavalt mitmekülgset keelt, st erisuguseid liitnimisõnu, ning tajuvad, et sõnadest saab moodustada liitmise teel uusi ning et liitsõnaosadki on eraldi kasutatavad ehk teisisõnu: kasutades liitsõnaosi ka eraldi, tajuvad lapsed liitmise kui protsessi olemust.

Eesti lastest alustasid liitsõnade produktiivset moodustust Andreas ja Martina juba kuu pärast esimeste liitsõnade ilmumist. Martina kõnes on nimisõna *siga* registreeritud vanuses 1;5 ning järgmises lindistuses, vanuses 1;6 esinevad nii sõna *ema* kui ka liitsõna *sea+emma* 'seaema'. Andrease kõnes on vanuses 1;10 registreeritud liitsõna *kiisu+raamat* ning selle osised *kiisu* ja *raamat*. Hendriku kõnes võib märke liitsõnade produktiivsest moodustusest märgata pisut hiljem, vanuses 2;3. Selles vanuses tehtud lindistuses leidis nii liitsõna *vanni+toppa* kui ka liitsõnad *vann* ja *tuba*.

Soome keele materjalis algab produktiivne liitsõnade moodustus laste keelekasutuses sellisest mallist, kus täiendosaks on *leikki-*, ning sellistest, kus põhiosadeks on *-kirja*, *-satu* või *-palapeli*, näiteks *leikki+ruoka* 'mängusöök', *leikki+Röllli+peikko* 'mängu-Röllli-troll', *muumi+kirja* 'muumiraamat', *mato+kirja* 'ussiraamat', *Uppo+nalle+kirja* 'Uppo-karuraamat', *Aino+satu* 'muinasjutt Ainost', *auto+pala+pelii* 'autopusle', *nalle+pala+pelii* 'karupusle' jne. Nii *kirja*, *muumi* kui ka *nalle* esinevad sama vanuse keelematerjalis (1;10) ka eraldi.

Saami keelse lapse keelematerjalis on suur hulk selliseid liitnimisõnalekseeme, mille esi- või põhiosa esineb keelematerjalis ka eraldi. Esimeste liitsõnade puhul võib märgata, et üldiselt esineb enne liitsõna ilmumist eraldi sõnana ainult üks osis, kas siis esi- või põhiosa. Näiteks liitsõna *gáfe+gohppa* 'kohvitass' on materjalis esimest korda lapse vanuses 1;9, selle täiend sõna *gáfe* 'kohv' on registreeritud vanuses 1;8, kuid põhisõna *gohppa* 'tass' variantid *gohppu* ja *guhppe* alles vanuses 2;3. Vanusest 2;0 alates on lapse kõnes liitsõnu, mille mõlemaid osiseid on laps kasutanud ka iseseisva sõnana, nt *bohcco+biergu* 'põhjapõdraliha': *boazu* 'põhjapõder' vanuses 1;11 ja *biergu* 'liha' vanuses 1;8. Enne kaheaastaseks saamist leidub materjalis vaid üks liitsõna, mille kumbagi osa ei ole laps iseseisva sõnana kasutanud: *mohtor+skohter* 'mootorkelk'.

Alates vanusest 2;0 on lapse materjalis ka selliseid liitsõnu, mille kumbagi osa laps eraldi sõnana ei kasuta. Sagedasemad neist (17 sõna) on pärisnimed, nagu kohanimi *Roavve+njárga*, isikunimi *Inger+Ánná* ja üritusenimi *Riddu+Riddu*. Selliseid üldnimesid, mille kumbki osa eraldi ei esine, oli materjalis ainult mõni: *sáme+giella* 'saami keel', *nohkkán+áigi* 'magamamineku-aeg', *bátne+doavttir* 'hambaarst', *pusle+spilla* 'pusle' (sõna täiendosaks on norra verb *pusle* 'korraldada/mõistatada'), ja läbipaistmatu liitsõna *áhka+biddu* (= naine+talvesäärised) 'noligus'.

Vaadeldes kolme keelt kõrvutavalt, võib väita, et ilmselt on esimesed liitnimisõnad omandatud tervikuna, sest laste kõnes on liitsõnaosised eraldi lekseemidena kasutusel pisut hiljem kui liitsõnad, kõige varem eesti keeles, üks kuu pärast esimeste liitsõnade ilmumist, ning veidi hiljem soome ja saami keeles, paar-kolm kuud pärast esimesi liitsõnu.

Liitnimisõnamallide produktiivsuselt on eesti keeles kõige produktiivsem mall selline, mille esiosa on genitiivis, nt *riisi+puder*. Kõik eesti keele esimesed laste liitnimisõnad ongi just sellise ehitusega. Genitiivse esiosaga liitnimisõnad on ülekaalus samuti kõikide vaadeldud eesti laste liitsõnade hulgas, nt *mängu+asja-d* (Martina 1;5), *une+laulu* (Andreas 1;8), *tati+nina* (Hendrik 2;0), ning seda nii vaatlusperioodi alguses kui ka lõpus. Nii näiteks moodustavad kõige suurema liitnimisõnade hulga Martina keelematerjalist ainsuse genitiivis esiosaga liitnimisõnalekseemid 76 %.

Teiste moodustusmallide järgi tehtud liitnimisõnu oli laste keekekasutuses vähe. Nii leidus materjalis ainult mõni selline liitnimisõna, mille esiosaks oli onomatopoeetiline sõna: *iiuiiu+abi* 'kiirabi' (Hendrik 1;11). Andrease keekekasutusse hakkasid esimesed teistsuguse struktuuriga liitnimisõnad ilmuma vanuses 2;0 (*kustu+kumm*), Martina kõnesse ilmusid need isegi hiljem, vanuses 2;1 (*äratus+kell*). Nagu näha, tulevad varaste nimisõnalise esiosaga liitnimisõnade kõrvale järgmisena sellised, mille esiosaks on verbitüvi.

Üldiselt kasutasid eesti lapsed liitnimisõnu, mille esiosa oli lihttüvi. Kui materjalis leidus paar tuletatud tüvest koosneva esiosaga liitnimisõna (nt Martina kõnes vanuses 1;9 *multi-ka+marjad*), paistsid laste jaoks neist lihtsamad siiski sellised, mille esiosa oli liitsõna, nt *nelja+vilja+puder* ja *rukki+manna+puder* (Martina vanuses 1;9) või *rongi+sõidu+raamat* (Andrease vanuses 2;1).

Soome keeles on tavalisemate liitnimisõnade esiosaks kas nominatiiv või genitiiv, vahel ka mitmuse genitiiv. Sellised liitnimisõnad omandasid soome lapsed esimesena, näiteks Mari kõnest on registreeritud vanuses 1;11 *lasten+huoneessa* 'lastetoas', Tomi kõnest vanuses 2;2 *nukke+esitystä* 'nukuetendust', *pähkinä-n+kuoria* 'pähklikoori', *valo+kuvia* 'fotosid', *viini+rypäleitä* 'viinamarju', 2;7 *lasten+ohjelmia* 'lastesaateid'. Haruldasemaid esiosa käändeid esialgu veel laste kõnes ei esinenud. Liitnimisõnadest aga kasutati sellist tüüpi, kus esiosaks on partikkel, nt *ala-* ning *ylä-*, nimelt *alakerta* ja *yläkerta* 'alumine ja ülemine korrus' ning *etu-*, *taka-* ja *perä-* (*etupyörä* 'esiratas', *takapyörä* 'tagaratas', *peräkärri* 'järelkäru'). Üsna palju esineb lindistustes ka selliseid liitsõnu, mille esiosaks on tuletatud tüvi (mõnel juhul nulltuletised): Mari materjalis vanuses 1;8 *nukku+runo* 'unelaul', 1;9 *lent-o+kone* 'lennuk', *liuku+mäki* 'liumägi', *visp-i+puuro* 'roosamanna', 1;10 *syött-ö+tuoli* 'söötmitool', 1;11 *läpsy+ankka* 'pardikujuline mänguasi, mis platsub liigutades', Tomi materjalis vanuses 1;9 *lent-o+kone*, *polk-u+pyörä* 'jalgratas', 2;1 *keinu+tuoli* 'kiiktool', *ui-ma+patja* 'ujumismadrats', 2;2 *syött-ö+tuolissa*, 2;3 *soitt-o+kunta* 'bänd' ning alates vanusest 2;4 *aja-mis+homma* 'ratsutamistoiming', 2;5 *istu-ma+paikka* 'istekoht'.

Saami keeles olid esimeste liitnimisõnade esiosad samuti nende kõige tavalisemas vormis, enne vanust 2;0 ilmunud liitsõnade puhul kas selgelt nominatiivis või siis vormis, mida võib pidada nii nominatiivi- kui ka genitiivikujuliseks. Esimene selge genitiivikujulise esiosaga liitnimisõna ilmus lapse keekekasutuses vanuses 2;0. Järgmisena hakkas laps kasutama adjektiiv- ja adverbikujulise esiosaga liitnimisõnu, mõlemad sellist tüüpi liitnimisõnad on registreeritud vanuses 2;5. Samas vanuses ilmub ka esimene liitnimisõna, mille esiosa on tsitaatsõna, soome keele ainsuse genitiiv *karjalan: karjalan+biebmu*⁴ (= 'Karjala+toit') 'Karjala pirukas'. Vanuses 2;8 ilmuvad esimesed läbipaistmatu esiosaga liitnimisõnad. Viimasena, vanuses 2;9, on lapse kõnes registreeritud esimene mitmuse genitiivis esiosaga liitnimisõna: *mánáid+boddu* 'laste+hetk/paus = lasteaias toimuv ühe rühma laste kogunemine'. Saami materjalis esines ka liitnimisõnu, mille esiosa oli tuletis: *borra-n+suoinnit* (= 'sööma+hein') 'hein, mis sobib söögiks', *riegáda-n+beaivi* 'sünnipäev', *nohkka-n+áigi* (= 'tukastada+aeg') 'magamaminekuaeg', ning mõne liitsõna esiosa moodustas ka liitsõna: *nieste+boazu+skinke* (= 'toit+põhjapäder+sink') 'võileiva-

⁴ Sõna *karjalanbiebmu* ei ole saami üldkeeles kasutusel, sõna on lapse isa omalooming ning kasutusel lapse ja isa vahelises suhtluses.

sink, mis on tehtud oma tarbeks tapetud põhjapõdrast', *Unna+Miáš+riehpu* (= 'Väike+My+vaeseke') 'vaene Väike My'. Liitsõnad, mille esiosaks oli kas tuletis või liitsõna, ilmusid saami lapse keelekasutusse vanuses 2;8–2;9.

Kõikidest saami lapse liitnimisõnadest oli suurem osa selliseid, mille esi-osa on nominatiivi- või genitiivikujuline. Rohkem kui pooltel liitnimisõnadest on esiosa selgelt nominatiivikujuline ja neljandik liitnimisõnu on sellised, kus ei saa eri põhjustel kindlalt väita, kas tegemist on ainsuse nominatiivi või genitiivi vormiga. Ainult 4 % liitnimisõnadest on esiosa selgelt ainsuse genitiivis. Mõnes teises vormis esiosaga liitnimisõnu oli materjalis alla viie protsendi: siia alla kuuluvad läbipaistmatud vormid, mitmuse genitiivivormid, tsitaat-õnad, adjektiivid ja üks adverb.

Kõige tavalisemad saami liitsõnade esiosade vormid, ainsuse nominatiiv ja genitiiv, on ka vaadeldava lapse keeles kõige tavalisemad, teistes käändevormides esiosaga liitsõnad on haruldased.

Lisaks üldsõnadele sisaldab saami keelematerjal rohkesti liitsõnalisi nimesid, nii isikunimesid, nt *Elle+Máret*, kohanimed, nt *Bulet+jávri*, kui ka lastesaadete tegelaste nimesid, nt *Mumi+áhčči* 'Muumi+papa'. Pärinimed olid lapse kõnes kasutatud ka üldsõnade esiosana, nt *Eliinná+gáhttu* 'Eliinná+kass', *Sune+girji* 'Sune+raamat', *Unna+Miáš+riehpu* 'Väike+My+vaeseke'.

Vaadeldes kolme keele esimesi liitnimisõnu, paistab kõige produktiivsema liitsõna moodustumalli varase omandamise ja sagedase kasutuse taustal silma, et võrreldes eesti ja saami keelega on soome keeles varaste liitnimisõnade moodustumallistik rikkalikum ja laste kõnes esineb enam eri vormis esiosaga liitnimisõnu kui eesti või saami keeles.

5.4. Uudsete liitnimisõnade kasutamine

Uudsete, st enda loodud liitsõnade kasutamine näitab samuti lapse võimet moodustada liitsõnu produktiivselt. Et aga liitsõnamoodustus on kolmes vaadeldud keeles üldiselt produktiivne, on liitsõna uudsuse üle mõnevõrra raske otsustada. Siinses uurimuses on uudseks peetud neid liitnimisõnu, mis ei ole esitatud sõnastikes ning mis ei esine vaadeldud keelematerjalis ka lapsevanema kõnes enne, kui laps on neid kasutanud.

Vaatlusalused e e s t i lapsed kasutasid endamõeldud liitnimisõnu üsna rohkesti ning esimesed sellised liitsõnad ilmusid nende keelde varakult. Ühe lapse, Martina kõnes leidis esimene uudne liitnimisõna samas vanuses, kui ilmusid üldse esimesed liitnimisõnad (1;5). Tema kõne järgmistes lindistustes oli alati üks-kaks sellist liitnimisõna. Kõik tema kasutatud uudsed liitnimisõnad olid moodustatud kõige produktiivsema malli (esiosaks ainsuse genitiivis nimisõna) järgi: *pudru+vett* 'vesi, mis tuleb pudrukeetmisel lisada' (1;5), *multika+marjad* 'marjad, mis on multikas nähtute sarnased' (1;9), *või+linnud* 'tihased'. Kõige enam leidis enda mõeldud liitnimisõnu Martina kõne lindistuses vanuses 2;3. Selles vanuses tehtud lindistuses oli kokku seitse uutset liitnimisõna, millest enamik oli seotud raamatuga, mida laps oli koos emaga lugenud, nt *maja+kindlus* 'maja moodi kindlus', *tita+talv* 'talv, kus elas kõige väiksem raamatutegelane' ja *poisi+talv* 'talv, kus elas raamatu poisstegelane'.

Enda mõeldud liitnimisõnad tulid teise kahe eesti lapse kõnesse pisut hiljem: Hendrik alustas uudsete liitnimisõnade kasutamist onomatopoeetilise täiendosaga liitsõnadest *iiuiiu+abi* 'kiirabi' vanuses 1;10 ning Andreease kõnes oli esimene enda mõeldud liitnimisõna *kepi+mana* 'kepiga käiv vanaema'

vanuses 2;1. Kuigi Andrease kõnesse ilmusid esimesed uudsed liitnimisõnad pisut hiljem kui kahel teisel lapsel, kasutas tema neid siiski kõige rohkem, alates vanusest 2;1 oli tema dialoogides alati mitu sellist liitnimisõna. Kuigi enamik Andrease enda mõeldud liitsõnadest oli moodustatud kõige produktiivsema moodustumalli järgi, nt *metsa+linnuke* (2;4) ja *bensiini+rong* (2;7), leidis tema kõnes ka selliseid liitnimisõnu, mille täiendosa oli liitsõna, nt *muti+onu+püks* 'mustast sametist püksid', ning liitnimisõnu, mille esiosaks oli adjektiiv, nt *sini+sõstar*, *roosa+sõstar* 'mitte veel päris küpsed mustsõstrad', või fraas, nt *ühe+päeva+toit* (2;7).

S o o m e keele lindistustes leidub laste mõeldud uusi liitsõnu vähe, päevikumärkmetes on neid aga siiski palju. Lindistustest võib näiteks Tomilt leida vanuses 2;2 uudse liitsõna *ukko+palikka* 'mehe pildiga ehitusklots', vanuses 2;3 *käsi+lamppu* 'taskulamp' ning Marilt vanuses 2;4 *lämmin+peitteitä* 'soojad tekid' ning vanuses 2;5 *siipi+pallo* 'tiib+pall (tennisball, mille osades nägi laps tiiva kuju)'. Päevikumaterjalist on veel näiteks Mari kõnest registreeritud vanuses 1;10 *kaste+pannu* 'kastekann', vanuses 1;11 *kissan+putki* (analoogiameodustis, mille eeskujuks on ilmselt *koiran+putki* 'metsharakputk'), vanuses 2;1 *mustikka+laulu* 'laul mustikatest' ning vanuses 2;4 *puisto+metsä* 'Keskuspuisto' (kohanimi, mida ta täpselt ei mäletanud). Hilisemast perioodist on registreeritud vanuses 2;10 ka sellised uudsed liitnimisõnad nagu *piste+neula* 'süst+nõel=süstal', *puna+vuokko* 'punane lill' (eeskujuks *valko+vuokko* 'ülane' ja *sini+vuokko* 'sinilill'), 3;2 *Koira+linna* (eeskujuks kohanimi *Ankka+linna*), vanuses 3;3 *aamu+ilta* 'hommik+õhtu' (eeskujuks *aamu+päivä*) ning vanuses 3;5 *jalka+varsi* 'säär' (eeskujuks *käsi+varsi*).

Ka paljud saami lapse keelematerjalis esinenud liitnimisõnad võib lugeda uudseteks. Mõned neist olid kasutusel sageli, mõned aga esinesid materjalis vaid ühe korra. Esimest lapse uudset liitsõna võib pidada lihtsalt hääldusvääratuseks ja see on registreeritud lapse vanuses 1;11. Laps kasutas sõna *guolle+golli* 'kala+kuld' sõna *golle+guolli* 'kuld+kala' tähenduses. Põhjuseks võib mainitud juhul olla see, et sõnad *golli* 'kuld' ja *guolli* 'kala' on häälikuliselt sarnased. Vanusest 2;5 kasvab uudsete liitnimisõnade hulk lapse kõnes oluliselt ja laps kasutab liitsõnu, nagu *eadni+heasta* 'ema+hobuse', *borran+suoinnit* (= 'söömine (deverbaalnoomen) + hein') 'hein, mis sobib söögiks', *juovla+mánná* 'jõulu+laps', *niesteboazu+skinke*⁵ 'oma tarbeks tapetud põhjapõder + sink', *balddonas+fanás* 'kummituse+paat'.

Kõik uudsete liitnimisõnade esiosad, välja arvatud üks, olid ainsuse nominatiivis või vormis, mida võib pidada nii nominatiiviks kui ka genitiiviks. Siiski olid ülekaalus selgelt nominatiivikujulise esiosaga liitnimisõnad. Üks nominatiivvormis esiosadest oli deverbaalnoomen ning ühe uudse liitsõna esi-osa soome keelest pärit lekseem (*karjalan+biebmu* 'Karjala pirukas').

5.5. Liitnimisõnade tähendusstruktuur

Pea kõik e e s t i laste varased liitnimisõnad on läbipaistva tähendusstruktuuriga ehk endotsentrilised. Martina kõnes leidis terve vaatlusperioodi materjalist kokku ainult kaks eksotsentrilist liitnimisõna (viiel esinemiskorral): *lepa+triinu* ja *mesi+mumm* (vanuses 1;5). Andrease kõnest on esimene eksotsentriline liitnimisõna registreeritud alles vanuses 2;0 (*meri+signa*) ning tema

⁵ Liitnimisõna põhisõnaks on norra sõna *skinke*, mis on saami keeles igapäevaselt kasutusel, eriti võileivale pandava singi tähenduses.

kõnes leitud ainult neli seda tüüpi tähendusstruktuuriga liitsõnalekseemi. Ka kolmanda vaatlusaluse lapse kõnest võib leida ainult kaks eksotsentrilist liitsõna: vanuses 2;0 *tati+nina* ja vanuses 2;2 *mesi+mumm*.

Enamik soome laste varastest liitnimisõnadest on samuti läbipaistva tähendusstruktuuriga ehk endotsentrilised (*ilma+pallo* 'õhupall', *lento+kone* 'lennuk'). Samas leidub materjalis ka üksikuid läbipaistmatu tähendusstruktuuriga liitnimisõnu nagu *hämä+häkki* 'ämblik' (Mari 1;7), vanuses 1;11 *lohi+käärme* 'draakon' ning Tomi kõnes vanuses 1;8 *virta+hepo* 'jõehobu' ning vanuses 2;6 *marmorikuula* 'väike klaasist kuul'.

Ka saami keele varased liitnimisõnad olid ülekaalukalt endotsentrilised. Ainukesed eksotsentrilised liitnimisõnad olid *áhka+biddu* (= 'naine+talvesäärised') 'nolgu' vanuses 2;0 (kahel esinemiskorral) ja *johka+heasta* 'jõehobu' (viiel korral) vanuses 2;4. Mõne liitnimisõna esiosa võib pidada läbipaistmatuks, nt *vil+bealle* (*vil* on ajalooliselt lühenenud vorm sõnast *viellja* 'vend' + *bealle* 'pool') 'meessoost nõbu', *oam* (ajalooliselt lühenenud vorm sõnast *oarbin* 'õde/tüdruk/naine' + *bealle* 'pool') 'naissoost nõbu'. Läbipaistmatu esiosaga liitsõnu oli ka kohanimede hulgas, nt *Karáš+johka*, *Gái+vuotna*, *Gilbbes+jávri*.

Varaste liitnimisõnade tähendusstruktuur on seega kolmes vaadeldud keeles väga sarnane: läbipaistmatu tähendusstruktuuriga liitnimisõnu leidub väga vähe ja selges ülekaalus on endotsentrilised liitnimisõnad. Mõnevõrra erinev on siiski saami keele materjal, kus leidub läbipaistmatu esiosaga liitnimisõnu.

5.6. Liitnimisõnad ja muitemorfoloogia omandamine

Esimesed liitnimisõnad ilmuvad laste keelde enamasti protomorfoloogilisel perioodil ning nende produktiivne moodustuski paistab kõigis vaadeldavates keeltes algavat üsna ruttu pärast esimeste liitsõnade ilmumist. Liitsõnade aktiivne kasutus eeldab lapselt aga ka nimisõnamorfoloogia omandamist. Liitnimisõnade muitemorfoloogia omandamise analüüs peaks seega näitama, kas need on esialgu omandatud mingites kindlates, piiratud produktiivsusega konstruktsioonides ja esinevad seega kitsalt ühes-kahes muitevormis või on liitnimisõnad laste kõnes produktiivselt kasutusel ehk esinevad eri süntaktilistes funktsioonides, st ka eri käändevormides.

Eesti liitnimisõnade vormimoodustuse andmed näitavad, et laste kasutatud liitnimisõnad esinevad varastes miniparadigmades (ehk vähemalt kolmest eri vormist koosnevates päris paradigmade eelkäijates), st et neid hakatakse produktiivselt vormimoodustuses kasutama pisut hiljem kui liitnimisõnu. Kuigi eesti lapsed kasutavad ühest liitnimisõnast kaht eri vormi juba üsna varakult (nt Martinal vanuses 1;5 nominatiiv ja illatiiv *liiva+kast* : *liiva+kasti*), võib esimese liitnimisõna miniparadigma ehk kolme eri vormi produktiivse kasutuse leida mõnevõrra hiljem: Martinal vanuses 1;9 *võinuga* : *võinoa* : *võinoaga*) ja teise lapse, Andrease kõnest alles kümme kuud hiljem kui esimese liitnimisõna. Andrease kõnes leitud vanuses 2;7 ainsuse komitatiivi, nominatiivi ja partitiivi vorme: *vihku+bussiga*, *vihku+buss*, *vihku+bussi* 'vilkuriga buss'.

Soome keeles kasutavad lapsed liitsõnadest samuti paljusid eri vorme, kuid kahe vormi vastandused ilmuvad soome laste keelekasutusse siiski mõnevõrra hiljem. Mari kasutas lindistuses vanuses 2;2 kolmest osast koosnevat liitsõna *auto+pala+peli* 'autopusle' kahes eri vormis, nominatiivis ja genitiivis

(vt ka Laalo 2011: 145). Vanuses 2;5 tehtud lindistuses moodustas ta kahest liitsõnast vormivastandusi, nagu *kissan+pojat* : *kissan+poikia* 'kassipoeg' ning *lasten+huonetta* : *lasten+huoneessa* 'lastetuba' (Laalo 2011: 150). Tomi esimene liitsõnade miniparadigma ei ole aga pärit lindistusest, vaid päevikumärkmetest, ja see on üsna varasest vanusest, 1;11 *ilma+pallo* 'õhupall': *ilma+palloa* : *ilma+pallosta* : *ilma+pallot* : *ilma+palloja* (vt ka Laalo 2011: 169). Lindistustes leidub Tomil liitsõnadest esimest korda kaks eri käändevormi vanuses 2;0 *lento+kone* 'lennuk' : *lento+koneeseen* (vt ka Laalo 2011: 170).

S a a m i keeles moodustas laps liitsõnast kaks eri vormi (ainsuse nominatiivi ja genitiivi) *guolle+gáhkkku* 'kalakook' ja *guolle+gáhku* vanuses 1;10. Pärast kahe ja poole aastaseks saamist võis lapse kõne lindistustest leida ka teisi kaheliikmelisi miniparadigmade eelkäijaid, nt lokatiiv ja illatiiv (*Káráš+jogas* 'Kárášjohka (kohanimi)' : *Káráš+johkii*), nominatiiv ja illatiiv (*nieste+boazu* 'oma tarbeks tapetud põhjapõder' : *nieste+bohccui*) ning genitiiv-akusatiiv ja illatiiv (*Guovda+geainnu* (kohanimi) : *Guovda+geidnui*). Kolmeliikmelisi miniparadigmasid saami keele materjalis aga ei leidunud.

Saami keele materjalist ilmneb, et liitsõnade üldine kasutus sageneb pärast lapse kahe ja poole aastaseks saamist ja see võib olla ka põhjus, miks just sellest vanusest alates ilmuvad lapse keelekasutusse uued liitsõnad, liitsõnalised kohanimed ning kaheliikmelised miniparadigmade eelkäijad.

6. Ühist ja erinevat eesti, soome ja saami keele liitnimisõnade omandamises

Vaadeldes esimeste liitsõnade ilmumist uuritud laste keelekasutusse, võib väita, et kuigi ka ühe keele piires on laste vahel erinevusi (nii on näiteks eesti lastest ühe keelekasutuses esimesed liitsõnad juba vanuses 1;5, samal ajal on teise lapse kõnes need registreeritud alles vanuses 1;10), ilmuvad need kõigis kolmes keeles küllalt varakult, enne kui laps kaheaastaseks saab. Üldjuhul hakkavad lapsed esimesi liitnimisõnu kasutama protomorfoloogilise perioodi alguses või siis premorfoloogiliselt perioodilt protomorfoloogilisele siirdumisel. Liitsõnade hulk laste kasvades küll tasapisi suureneb, kuid liitnimisõnade kasutusjuhtude arv väga järsku hüpet ei tee. Samuti võib öelda, et kõigis keeltes võib lindistusesti olla liitnimisõnade hulk üsna erinev ja sõltuda oluliselt konkreetsest lindistussituatsioonist.

Liitsõnamoodustuse saab lapse kõnes produktiivseks lugeda siis, kui liitsõnaosised on kasutusel ka iseseisvate lekseemidena ning kui lapsed hakkavad ise uudeid liitsõnu looma. Üldiselt paistab, et laste kõnes on liitsõnamoodustus produktiivne paar-kolm kuud pärast esimeste liitnimisõnade ilmumist, uudeid liitsõnu hakkavad aga lapsed looma paar kuud varemgi kui liitsõnaosiseid eraldi kasutama.

Läbipaistva tähendusstruktuuriga liitnimisõnad ilmusid nii eesti, soome kui ka saami keelde varem kui eksotsentrilised liitsõnad. Eksotsentrilisi liitsõnu oli kogu materjalis vähe ja neid oli vähe ka lapsele suunatud kõnes.

Kolmes vaadeldud sugulaskeeles on liitsõnade moodustamiseks suur hulk erinevaid malle, liitsõna esiosaks võib olla eri sõnaliiki kuuluv sõna ning see sõna võib olla erinevas vormis. Liitnimisõnade omandamisandmete põhjal omandavad lapsed varakult sellised liitmismallid, mis on neile suunatud kõnes

kõige sagedasemad, nt eesti keeles on genitiivis esiosaga liitnimisõnad lapsega kõneleva vanema keekekasutuses selges ülekaalus ning need on esimesed, mis ilmuvad lapse keekekasutusse. Sellise malli järgi moodustatud liitnimisõnad on ka tähenduselt läbipaistvad ning seegi hõlbustab omandamist. Samas on soome ja saami keeles sagedasemad nominatiivis täiendosaga liitnimisõnad ning lapsed omandavad need esimesena. Kui vaadelda ka näiteks saami lapse kõnes esinevaid liitsõnalisi kohanimisid, siis võib märgata, et lapsele suunatud kõnel on lapse kõnele oluline mõju, täpsemalt peegeldub see lapse liitsõnaliste kohanimede esiosades: lapsele suunatud kõnes olid just need esiosad kõige sagedasemad.

Kuigi liitnimisõnu on laste keelematerjalis üsna palju, neid kasutatakse eri vormides ning kaht eri vormi samast liitsõnast võib leida iga vaadeldud keele materjalist, ei ole päris aktiivse vormimoodustuse alguse ehk kolmeliikmeliste miniparadigmade ilmumise aja kohta võimalik midagi päris kindlat väita. Kui eesti lastel on kolmeliikmelised miniparadigmad registreeritud väga erinevas vanuses, siis soome keele esimene liitnimisõna miniparadigma on väga varane, kuid pärit päevikumärkmetest, ning saami keele materjalist liitnimisõnade miniparadigmasid ei leia. Esialgu võib oletada, et miniparadigmade vähesus materjalis võib tuleneda hoopis keelematerjali vähesusest ning liitnimisõnade esinemissagedusest, mitte niivõrd sellest, et laps liitnimisõnu ainult mõnes üksikus vormis kasutaks. Samal ajal ei paista lapsed liitnimisõnade vormimoodustuses üheski vaadeldud keeles vigu tegevat. Ilmselt kulgeb eesti ja soome keele liitnimisõnade vormimoodustuse omandamine seetõttu nii hõlpsalt, et nii ainsuse kui ka mitmuse sagedasemad käändevormid on liitsõnades juba varem omandatud.

Eesti keele materjal erines soome ja saami keele omast liitsõnaliste pärisnimede väikese hulga poolest. Kuna kasutatud keelematerjal ei ole suur, võib siin olla tegemist konkreetse keelematerjali erisusega, aga võimalik et ka keeltevahelise erinevusega, sest eesti keele andmestikus on ka lapsele suunatud kõnes vähe liitnimisõnalisi pärisnimesid. Pärisnimed võivad soome ja saami materjalis moodustada liitsõna nii, et selle mõlemad osised on pärisnimed, aga samahästi olla nii liitsõna esi- kui ka põhiosaks.

Kokkuvõtvalt võib märkida, et vaadeldud sugulaskeeltes toimub liitnimisõnade omandamine sarnaselt: liitsõnamoodustus hakkab arenema varakult ning esimesena omandatakse sisendkeeles sagedased liitmismallid. Keelele omased erijooned ilmnevad liitsõnamoodustuse omandamises kohe varakult ka esimestes liitsõnades: näiteks kui keeles toimub liitmisel esiosaga häälikulisi muutusi, omandatakse needki varakult (saami keelt omandav laps kasutas kohe algusest peale hulgaliselt lühenenud esiosaga liitnimisõnu), ning seda, et saami liitsõnade omandamine oleks nende häälikuliste muutuste tõttu kuidagi keerukam kui eesti ja soome liitsõnade omandamine, siinse materjali põhjal väita ei saa.

Võrreldes vaadeldud kolme keele andmeid teiste keelte andmetega, võib oletada, et liitsõnamoodustuse areng toimub ilmselt sarnaselt keeltes, kus liitsõnamoodustus on üldiselt produktiivne. Nii on siinses artiklis esitatud soome ja saami keele liitsõnamoodustuse andmed sarnased eesti keele andmetega ning erinevad (just liitsõnade produktiivset moodustust ja laste kasutatud uudseid liitsõnu silmas pidades) oluliselt vene keele andmetest (vt Argus, Kazakovskaya 2013). Samuti on siin vaadeldud kolme keele andmed sarnased

teiste produktiivse liitsõnamoodustusega keelte, nt saksa ja inglise keele andmetega. Saksa keele esimeste liitsõnade hulgas on samuti nagu eesti, soome ja saami keeleski ülekaalus produktiivse ja sagedase malli järgi moodustatud ning tähendusstruktuurilt läbipaistvad ehk endotsentrilised liitnimisõnad (Dressler jt 2010: 340). Ja nii nagu teistes keeltes (vt inglise ja heebrea keele kohta Berman 2010: 338) mängib ka siin vaadeldud kolme keele puhul liitsõna moodustusmallide omandamisel kõige suuremat rolli lapsele suunatud keel, mille sagedasemad mallid omandavad lapsed esmajärjekorras.

Kirjandus

- Argus, Reili 2008. Eesti keele muutemorfoloogia omandamine. (Humanitaarteaduste dissertatsioonid 19.) Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Argus, Reili, Kazakovskaya, Victoria 2013. Acquisition of compounds in Estonian and Russian: Frequency, productivity, transparency and simplicity effect. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, kd 9, lk 23–42.
- Berman, Ruth 2009. Children's acquisition of compounds. – The Oxford Handbook of Compounding. Toim Rochelle Lieber, Pavol Štekauer. Oxford: Oxford University Press, lk 298–322.
- Dabashiņskienė, Ineta 2010. Acquisition of compounds in Lithuanian. – Baltic Linguistics, nr 1, lk 51–86.
- Dressler, Wolfgang U., Lettner, Laura E., Korecky-Kröll, Katharina 2010. First language acquisition of compounds – with special emphasis on early German child language. – Cross-Disciplinary Issues In Compounding. (Current Issues in Linguistic Theory 311.) Toim Sergio Scalise, Irene Vogel. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, lk 323–344.
- EKG I = Mati Ereht, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1995. Eesti keele grammatika I. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut.
- Giegrich, Heinz 2009. Compounding and lexicalism. – The Oxford Handbook of Compounding. Toim Rochelle Lieber, Pavol Štekauer. Oxford: Oxford University Press, lk 178–200.
- Karjalainen, Merja 1992. Lapsellisia sanoja. – Acquisition of Language – Acquisition of Culture: AFinLA Yearbook 1992. (AFinLA Series 50.) Toim Heikki Nyyssönen, Leena Kuure. Jyväskylä: AFinLA, lk 115–130.
- Kasik, Reet 2013. Komplekssete sõnade struktuur. (Tartu Ülikooli eesti keele osakonna preprintid 3.) Tartu: Tartu Ülikooli eesti keele osakond.
- Kerge, Krista 1990. Liitsõna. Mõisteid ja seoseid. (Preprint KKI-51.) Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.
- Kerge, Krista (ilmumas). Estonian. – Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe. Toim Peter O. Müller, Ingeborg Ohnheisser, Susan Olsen, Franz Rainer. Berlin–New York: De Gruyter.
- Lalo, Klaus 2011. Lapsen varhaiskielioppi ja miniparadigmat. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1309. Tiede.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lieber, Rochelle, Štekauer, Pavol 2009. Introduction: Status and definition of compounding. – The Oxford Handbook of Compounding. Toim R. Lieber, P. Štekauer. Oxford: Oxford University Press, lk 3–18.
- Liekko, Anneli 1998. Lapsen kielen uudissanat. – Virittäjä, nr 4, lk 550–570.

- Nickel, Klaus Peter, Sammallahhti, Pekka 2011. Nordsamisk grammatikk. Karasjok: Davvi Girji.
- Nicoladis, Elena 2006. Pre-school children's acquisition of compounds. – The Representation and Processing of Compound Words. Toim Gary Libben, Gonia Jarema. Oxford: Oxford University Press, lk 96–125.
- Nielsen, Konrad 1979 [1926–1929]. Lærebok i lappisk (samisk). Kd 1. Grammatikk. Oslo: Universitetsforlaget.
- NSS = Nykysuomen sanakirja 1–6. Valtion toimeksiannosta teettänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Päätoim Matti Sadeniemi. 15. painos. Alkuperäinen julkaisu: 1951–1961. Helsinki: WSOY, 2002.
- Oksa, Minna 2003. Villen ja Tuulikin uudissanat. Gradu-tutkielma. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen laitos.
- Padrík, Marika 2010. Word-Formation Skills in Estonian Children with Specific Language Impairment. (Dissertationes pedagogicae Universitatis Tartuensis 8.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Sammallahhti, Pekka 1998. The Saami Languages. An Introduction. Káráš-johka: Davvi Girji.
- Scalise, Sergio, Bisetto, Antonietta 2005. The classification of compounds. – *Lingue e Linguaggio*, nr 2, lk 319–332.
- Scalise, Sergio, Vogel, Irene 2010. Why compounding? – Cross-Disciplinary Issues in Compounding. (Current Issues in Linguistic Theory 311.) Toim S. Scalise, I. Vogel. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, lk 1–18.
- Silvennoinen, Heljä 2014. Lentolukki ja epäterveellinen porkkana – Lapsen luovat ilmaukset kognitiivisen kielitieteen näkökulmasta. Gradu-tutkielma. Tampereen yliopiston suomen kielen oppiaine.
- Szymonek, Bogdan 1998. Categories and Categorization in Morphology. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski.

Acquisition of compound nouns in Estonian, Finnish and Sami: similarities and differences

Keywords: child language, compound nouns, word formation, Estonian, Finnish, Sami

The study compares the acquisition of Estonian, Finnish and Sami compound nouns at an early stage of children's linguistic development. The material derives from the spontaneous speech data collected during a longitudinal study of six children aged 1;3–3;1. Acquisition of compound word formation is analysed from the aspects of the emergence of first compound words in a child's speech, acquisition of different patterns of compounding, independent formation of compound words, semantic transparency, and the role of the frequency of different compounding patterns in the input language.

In the three cognate languages investigated acquisition of compound word formation is rather similar, beginning at an early age, either at the end of the premorphological period or at the beginning of the protomorphological period at the age of 1;5–1;10. There is clear evidence that the first patterns of compounding emerging in children's use are those on top of the frequency list of the input language. Most of the earliest compound words are semantically transparent.

Language-specific traits are observed at the earliest stage of compound word acquisition. The child learning Sami, for example, used numerous compound nouns with a shortened front component quite from the start, as well as many compound nouns differing in the case of the front component. In the case of all three languages compound word formation is acquired as a productive system, enabling separate use of compound word components and occasional compounding actively practised by the young speakers.

As proved for several other languages, Indo-European included, input language is the most important factor in the early acquisition of the patterns of compound word formation, while the most frequent compounding patterns are the first acquired.

Reili Argus (b. 1967), PhD, Tallinn University, Professor of Estonian, reili.argus@ut.ee

Johanna Johansen Ijäs (b. 1966), PhD, Sámi University College, Associate Professor, Johanna.Ijas@samiskhs.no

Klaus Laalo (b. 1955), PhD, University of Tampere, Professor of Finnish; University of Helsinki, Associate Professor of Finnish, Klaus.Laalo@uta.fi